

Kapitel 3

Om menneskers natur og plads i naturen

Hans Fink

Mit fag er filosofi, og min fagopfattelse er afgørende præget af, at jeg studerede på Aarhus Universitet i 1960-erne. I gymnasiet havde jeg været optaget af fransk eksistentialisme, og jeg gik også til Johs. Sløks eksistentialismeforelæsninger på universitetet; men det var ikke den filosofi der prægede det levende og aktive miljø, jeg kom ind i på det filosofiske institut. Her var det Justus Hartnacks personlige engagement i 1950-ernes optimistiske gennembrud for den analytiske filosofi i den særlige Oxford-filosofiske eller dagligsprogsfilosofiske udgave der var rammesættende. Vi læste filosofiens klassikere; men vi læste dem fra begyndelsen i lyset af det der dengang var noget af den allernyeste filosofi: Wittgenstein, Austin, Ryle og Strawson. Fra meget tidligt i studiet fik vi lov til at have en fornemmelse af at blive taget alvorligt som deltagere i et fag i en lovende udvikling. Man kan kritisere den analytiske sprogfilosofi for dens ligegyldighed over for andre filosofiske traditioner og over for de empiriske videnskaber. Bertrand Russell sagde om sine efterfølgere: 'They detest information'. Det gjorde vi nu ikke. For os var det i mødet mellem traditioner og i samspillet med anden viden-skab at den analytiske filosofi kunne vise sine styrker, ikke når den lukkede sig om sig selv og påberåbte sig autonomi. Jeg fulgte i en årrække alle K.E.Løgstrups seminarer og gik til timer på statskundskab og flere andre fag og havde ingen problemer med den gensidige relevans. På Hartnacks direkte tilskyndelse fik jeg også

en modvægt til det snævert analytiske ved at arbejde med en udgivelse om den amerikanske pragmatist John Dewey, der aldrig foretog 'the linguistic turn'.

Jeg nævner disse måske lige lovlig private forhold dels fordi de kan være med til at illustrere humanioras mangfoldighed, dels fordi jeg gerne vil vedgå arv og gæld, dels fordi jeg i det følgende vil knytte an både ved analysen af vort dagligsprog, som ifølge Austin aldrig har det sidste ord, men altid det første, og ved Deweys specielle form for naturalisme og radikale anti-dualisme. Forpligtelsen på dagligsproget og på natursammenhængen er for mig at se noget vi som humanister med mellemrum kan have god brug for at blive mindet om.

Jeg er blevet bedt om at sige noget om spørgsmålet *Menneskelighed: ontologi eller ideologi?* og at gøre det i fugleperspektiv. Menneskelighed eller det mere menneskelige er vel hele humanioras genstandsområde taget i bredeste forstand, og spørgsmålet om dette områdes ontologi opfatter jeg som et spørgsmål om hvad der ved nærmere eftertanke er menneskers natur og plads i naturen. En bestemt ontologi, en besvarelse af dette spørgsmål, kan være ideologisk hvis den fremtræder som den skinbarlige sandhed, samtidigt med at den faktisk er vildledende eller fordrejende, måske fordi den lader en delsandhed fremstå som hele sandheden. Jeg vil nærme mig spørgsmålet om menneskers natur og plads i naturen via nogle refleksioner over vort naturbegreb eller vore måder at tale

om natur på. Jeg vil først pege på nogle mærkværdige træk ved vort dagligdags naturbegreb som det under alle omstændigheder er nyttigt at holde sig for øje, så vil jeg opridsede en Dewey-inspireret natur- og menneskeforståelse der regner natur for intet mindre end en ontologisk totalitetskategori. Sådant forstået er naturen det hele, alt inklusive. Mennesker og alt menneskeligt er følgelig fuldgældig natur helt igennem og i enhver henseende. Ud fra dette bud på en absolut naturalistisk forståelse af menneskelighedens ontologi, vil jeg til slut mane til humanistisk selvbesindelse i forhold til nogle gængse modstillinger mellem humaniora og naturvidenskab, som efter min mening dårligt kan undgå at indvikle os dels i en ideologisk mystificering af det menneskelige, dels i en lige så ideologisk trivialisering af naturen. Den humanistiske forskning bør ikke i sin selvforståelse lægge principiel afstand til naturvidenskaberne, men snarere betone kontinuiteterne og det grundlæggende fællesskab om udforskningen af alle sider af naturen, herunder de kulturelle.

1a. Om naturbegrebet i almindelighed

Ifølge David Hume er ordet 'natur' et ord 'than which there is none more ambiguous and equivocal', og ifølge Raymond Williams er det 'perhaps the most complex word in the language'. Jeg ved ikke helt hvordan man måler ords kompleksitet; men der er ikke tvivl om at brugen af ordet er fuldt af tilsyneladende paradokser. Når naturvidenskaben er videnskaben om naturen, skulle man jo tro at naturmedicin var medicin baseret på naturvidenskab; men det er som bekendt ikke tilfældet, nærmest tværtimod. Her er to ret forskellige forestillinger om natur på spil. Naturmalerier kan være malet med naturmaling, men behøver vel ikke være det. Endnu to ret forskellige forestillinger om natur. Til den mere alvorlige ende hører at det i vor kultur synes at være systematisk uklart,

om vor natur er noget, vi bør identificere os med og prøve at realisere, eller om den er noget, vi netop ikke bør identificere os med, men hæve os over. Måske er vi af vor natur anlagt på at gå ud over vor natur, hvordan det så nærmere skal forstås. Det er også i vor kultur systematisk uklart om vi selv står uden for naturen eller er del af den. Måske er det vores plads i naturen at være i den og dog udenfor? Måske står vi på kanten med noget som rager udenfor? Hertil kommer at naturbegrebet med rette er berygtet for at kunne bruges og misbruges til at retfærdiggøre alting og det modsatte: Egoisme og altruisme; kvindeundertrykkelse og kvindefrigørelse; slaveri og slaveriets ophævelse; feudalisme, enevælde, anarki, fascisme og demokrati. Alt dette og meget mere er søgt legitimeret under henvisning til menneskers natur og særlige status i naturens orden eller uorden.

Ordet 'natur' er noget af en ideologisk tusindkunstner. Som reklamens grundkategori bruges det til at sælge alt fra intimdeodoranter til atomkraft. Man har kaldt naturbegrebet et luderbegreb fordi det villigt stiller sig til rådighed for ethvert formål, selv det mest perverse og unaturlige. Naturbegrebet er dog ikke blot reklamens og ideologiens grundbegreb, men også videnskabens og ideologikritikkens. Hvis man vil bebrejde andre, at de misbruger naturbegrebet, må man selv mene at vide hvordan naturen faktisk er. Den ideologiafslørende ontologi risikerer imidlertid altid selv at fungere ideologisk. En standardmanøvre i humanistiske diskussioner er at beskyldte andre for at 'naturalisere' et eller andet. Det gør de når de bevidst eller ubevidst lader noget historisk, lokalt og begrundelskrævende fremstå, som om det var eviggyldigt, universelt og uomtvisteligt; og det er jo åbenlyst en fejl. Men den naturforståelse man tager for givet i kritikken, er alt andet end uproblematisk. Hvor står det skrevet at det historiske, lokale og begrundelskrævende ikke også er natur? En anden standardmanøvre

er at beskyldte andre for at begå 'den naturalistiske fejltagelse'. Det gør de når de slutter fra en beskrivelse af, hvad der er tilfældet, til en vurdering af, hvad der er godt eller bør være tilfældet. Det kan der ofte være en fejl involveret i; men igen er den naturforståelse man uden videre tager for givet i kritikken langt fra uskyldig. Hvor kan vore vurderinger og normeringer overhovedet foregå og have deres værdimæssige grundlag, hvis ikke i naturen?

Man kunne fristes til at forsøge helt at undgå begrebet sådan, som allerede Boyle foreslog det i 1600-tallet. Det virker imidlertid både ufremkommeligt og fejlt. Naturbegrebet har igen og igen været omdrejningspunkt for udviklingen på snart sagt alle områder af den vesterlandske kultur og lader sig ikke uden videre skille ud og skille fra. Problemerne med naturbegrebet ville formentlig også flytte med til de erstatningsbegreber, man måtte betjene sig af. Jeg tror ikke at der er nogen vej uden om at leve med den begrebslige kompleksitet, samtidigt med at nogle af os efter bedste evne forsøger at udvikle et overblik over de mærkværdigheder, som knytter sig til vort naturbegreb, og gerne ledsager det med et bud på en udtrykkelig og forpligtende naturforståelse, som kan tillade os at skære igennem og faktisk give svar på, hvad der nu engang i virkeligheden, ret forstået og under imødegåelse af alle ideologibeskyldninger er menneskers sande natur og plads i naturen. Jeg vover et øje og prøver begge dele.

Som udgangspunkt for et forsøg på overblik over ambivalenserne kan vi tage de to forekomster af ordet 'natur' i min titel og i næstsidste sætning. Menneskers natur opfatter vi typisk som noget i retning af vort væsen, vor grundlæggende beskaffenhed, vor særligt karakteristiske væremåde eller det vi er i os selv. Den natur vi har en eller anden plads i, opfatter vi derimod typisk som den verden vi og vor kultur er indfældet i, de ikke-menneskeskabte dele af vore omgivelser, det dyre- og planteliv fjernsy-

nets naturprogrammer rapporterer fra, de skove og strande hvor vi kan gå tur om søndagen, hvis vi da ikke hellere vil gå i byen eller blive hjemme. Hvordan kan vi bruge det samme ord om både vort inderste indre og det yderste ydre, både det særligt menneskelige og det særligt ikke-menneskelige, både vort væsen og vore omgivelser, både den væremåde vi altid har med os, og et værensområde vi enten kan være i eller uden for? Det skal jeg vende tilbage til efter at have set lidt på de to anvendelser af ordet – natur som noget vi har, og natur som noget vi kan være i – hver for sig. Ingen af dem er nemlig særligt entydige, og selv om de er klart forskellige, er de dog heller ikke helt uafhængige. Det er i kraft af vor natur at vi har den plads i eller uden for naturen, som vi nu har. Jeg vil begynde med at se på nogle af de mærkværdigheder der knytter sig til vores brug af naturbegrebet til at forstå vort eget væsen.

Ib. Om natur forstået som noget vi har
Ikke blot mennesker, men absolut alt kan siges at have en natur, et væsen, en grundlæggende beskaffenhed. Alle dyr, planter, ting, materialer, egenskaber, relationer, begreber, ja hvad som helst vi kan finde på at tale om, har en natur. Der er slet intet der ikke kan siges at have en natur. Det er en vigtig kilde til begrebslig ambivalens at vi ganske udmærket kan tale om naturen også af alt det, som vi i den ene eller anden sammenhæng ikke regner for natur. Vi kan tale om kulturens natur, civilisationens natur, teknikkens natur, kunstens natur, sprogets natur, historiens natur, filosofiens natur, den frie viljes natur, fornuftens natur, naturbegrebets natur, det guddommeliges natur, det mystiskes natur, intethedens natur, Internettets natur, den japanske Heideggerreceptions natur. Både de naturlige sprog og de døde eller kunstige sprog har deres natur, selv om sprog måske slet ikke er natur, men konvention. Både de naturlige tal og de negative, imagi-

nære eller irrelle tal har deres natur, igen selv om tal måske slet ikke er natur, men abstraktioner. I øvrigt har konventioner og abstraktioner naturligvis også hver deres natur. Der er intet i vejen for at tale om det unaturliges natur og det overnaturliges natur. Naturbegrebet har hvad vi kan kalde en overgribende natur. Hvordan man end sætter skel mellem natur og ikke-natur, har de to sider uundgåeligt hver deres natur og er således netop i kraft af deres forskellige natur fælles om at have natur.

Ethvert x har altså en natur; men ethvert x har ikke bare sin helt egen individuelle natur, men også sin arts natur. Her er yderligere en dyb kilde til ambivalens. På den ene side er min natur det der adskiller mig fra alle andre mennesker. Den kan forstås som min egen, helt særlige, unikke og dybt karakteristiske måde at være på. Den uforvekslelige grundtone i alt hvad jeg foretager mig. På den anden side er min natur også det jeg har til fælles med alle andre mennesker. Med min menneskelige, alt for menneskelige, natur er jeg grundlæggende ligesom alle andre der jo også har hver deres absolut enestående natur. Vi eksemplificerer alle menneskenaturen. Vore individuelle naturer er forskellige variationer over menneskelighedens store tema. Det er imidlertid ikke det eneste tema vi er variationer over. Vi tilhører ikke blot én, men mange arter. Menneskearten har utallige underarter, utallige undertemaer, der kan varieres. Nogle af os er mænd, danskere, jyder, humanister eller filosoffer, og vi har uhjælpeligt natur fælles med de andre af samme slags. Vi jyder er nu engang stærke og seje af natur. Menneskearten har også mange overarter. Menneskelighedens store tema er selv blot en variation over endnu større temaer. Menneskenaturen er det der adskiller os som art fra de andre dyr og fra alt andet; men menneskenaturen er også det der indplacerer os blandt pattedyrene, dyrene, de biologiske organismer, de fysiske legemer eller fornuftsvæsnerne. Af natur er vi blot nøgne

aber; men det er også af natur, at vi er andet og mere end nøgne aber. Af natur er vi fornuftsvæsener; men det er også af natur at vi er andet og mere end fornuftsvæsener.

Naturbegrebet kan vi således bruge til at fremhæve snart det individuelle, snart det almenne; snart det specifikke, snart det generelle; snart det der udmærker, snart det der indordner, men også sammenhængen mellem de to sider. Både enten-eller og både-og. Også her ser vi naturbegrebets mærkværdige evne til at slå bro over eller danne bund under alle de grøfter det selv kan bruges til at grave. Ordet 'natur' kommer af latin 'nascor', jeg fødes, avles eller fremkommer. Det er afgørende præget af at være brugt til at oversætte græsk 'physis' som kommer af et ord for tilblivelse og fremvækst og var et nøglebegreb i tidlig græsk filosofi. Natur har med en begivenhed at gøre der er unik for individet; men som samtidigt udgør dets indlemmelse i slægten, arten og verden. Individet er noget for sig selv; men det er det som et af en slags, ja endog som et af utallige, forskellige slags. Måske er min individuelle natur blot min helt særlige kombination af artsnaturer.

Mange af de almindelige ideologiske anvendelser af naturbegrebet fremkommer ved at en normativt og stereotypet opfattet artsnatur spilles ud over for den enkeltes egenatur enten som et ideal eller en norm man har at leve op til (mænd græder ikke) eller som en stempeling man ikke kan unddrage sig (mænd er nogle svin). Vi kan dog heller ikke undvære naturbegrebet hvis vi skal gennemskue den slags forkortninger. Alle mænd er i deres måde at leve deres liv på med til at vise hvad mænds natur altså også kan være. Det egenartede hører med til arten. Der er i enhver kultur skiftende og mere eller mindre fordrejende og undertrykkende associationer knyttet til kulturens kategoriseringer af mennesker og alt mulig andet; men da vi ikke har andet end kategorier at tænke i, kan opgaven ikke bestå i at undgå dem eller at udfolde en generel skepsis over for deres

karakter af sociale konstruktioner. Det må gælde om at have nogenlunde præcise kategorier og at være åben for den mangfoldighed den enkelte kategori tillader.

Når vi taler om *xs* natur eller om naturen af *x* kan det være for at fremhæve noget som særligt forklarer *xs* opførsel, noget særlig væsentligt, grundlæggende og oprindeligt ved *x*. Disse udtryk betyder ikke helt det samme, ingen af dem er entydige og der kan lægges skiftende indhold og værdiladning i dem; men de ligger også tæt op af hinanden og bruges ofte mere eller mindre i flæng. Når ordet 'natur' i den grad byder sig til for ideologisk brug, skyldes det ikke mindst at man kan bruge det til umærkeligt at glide frem og tilbage mellem de vidt forskellige associationer disse nærsynonymer kan bringe med sig. Det skyldes også at de alle har den mærkværdighed ved sig, at de kan bruges både til at anlægge et helhedsperspektiv på *x* og til at anlægge et delperspektiv.

Vi kan tale om *xs* natur således at alt hvad *x* gør, og alt hvad der sker med *x*, uden videre regnes for at være udtryk for og i overensstemmelse med *xs* natur. Det væsentlige, grundlæggende og oprindelige ved *x* forstås som det der nødvendigvis gennemtrænger alt, hvad der vedrører *x*. Alt hvad der sker med *x*, og alt hvad vi måtte få at vide om *x*, siger noget om *xs* natur og må forstås i sin sammenhæng med alt hvad der i øvrigt er at vide om *x*. Der er den mest ubrydelige forbundethed mellem *x* og *xs* natur. Intet kan ske med *x* som vil være i modstrid med de væsentlige, grundlæggende og oprindelige træk. Hvis der gjorde, ville det blot vise at det, vi troede var væsentlige og grundlæggende træk alligevel ikke var det. Natur har med *xs* fødsel, avl, fremkomst, tilblivelse eller vækst at gøre; men netop for så vidt som begyndelsen og processen er bestemmende i alt hvad der overhovedet kan ske med *x*. Brugt således anlægges naturbegrebet et fremtidsåbent helhedsperspektiv på *x* som angiver den sammenhæng og enhed, der uvilkårligt er i alt, hvad der angår *x*.

Vi kan imidlertid også, og måske oftere, tale om *xs* natur for at anlægge et delperspektiv på *x*. Vi kan således tale om *xs* natur som noget *xs* adfærd ikke behøver at være udtryk for, som den kan afvige fra, eller være i uoverensstemmelse eller direkte modstrid med. Vi kan tale om *xs* natur som de væsentlige, grundlæggende og oprindelige træk ved *x* ikke for at fremhæve at disse træk gennemtrænger alt, hvad der vedrører *x*, men for at sætte disse træk ved *x* i modsætning til andre træk ved *x* der så ikke regnes med til *xs* natur. Vi kan tale om *xs* natur som de træk der hører til et særligt kerne- eller basisområde i *x*, forstået i modsætning til træk ved *x* som er i en eller anden henseende uvæsentlige, overfladiske eller uoprindelige. Vi kan tale om *xs* natur som en særlig essens, et koncentrat eller destillat af *x* hvor alle fyldstoffer og alt inessentielt er skilt fra. Der kan altså være træk ved *x* som ikke hører med til *xs* natur. Der er andet i mandler end deres essens.

Når vi således bruger naturbegrebet til at anlægge et delperspektiv på *x*, er det imidlertid karakteristisk at det indholdsmæssigt kan være ganske forskelligt, hvilke træk der regnes for natur, og hvilke der ikke gør. Der er ikke bestemte træk som har monopol på at opfattes som natur. Det væsentlige ved *x* kan opfattes som de definatoriske og nødvendige træk ved *x* (som individ eller artsmedlem) i modsætning til de kontingente og tilfældige træk. Det væsentlige kan opfattes som de karakteristiske og normale træk ved *x* i modsætning til de ukarakteristiske og unormale. Det væsentlige kan opfattes som det *x* er i sig selv og ud fra sig selv, ikke som forudsætning for, men i modsætning til de træk, som skyldes ydre indgreb. Det grundlæggende kan opfattes som de mindre dele *x* er konstitueret af; men da delene selv er konstitueret af dele, kan det grundlæggende findes på mange niveauer. En gang kunne man tro at der fandtes absolut udelelige mindstedele, atomer, som udgjorde alle tings natur; men den går ikke længere. Min natur kan med en

vis ret opspores i enten min legemlige konstitution, i mine organers funktion, i mine celler, i de store proteinmolekuler i cellekernerne, i de enkelte gener, i atomerne, i det der for tiden regnes for elementarpartikler, eller i det der er endnu mindre og endnu mere basalt. Det oprindelige må opfattes som det der er fra begyndelsen, men meget forskelligt kan regnes for begyndelse, og der kan spørges bag om enhver begyndelse. Min natur kan med en vis ret siges at gå tilbage til enten det til enhver tid foreliggende, min ungdom, min barndom, min fødsel, min fostertilstand, mit arvemateriale, min undfangelse (eller mine forældres, slægtens, stammens, nationens, artens arvemateriale), syndefaldet, livets opståen, skabelsen, the Big Bang eller det der gik forud.

Hertil kommer som en særlig kompleksitet at det væsentlige, grundlæggende og oprindelige i nogle filosofiske teorier er blevet opfattet som de stofflige, materielle, konkrete eller empiriske træk ved x i modsætning til de formelle, ideelle, principielle, spirituelle eller rationelle træk, som på deres side er blevet regnet for afledte, sekundære eller rent ud illusoriske, mens det i andre filosofiske teorier er lige modsat. Materialister og idealister regner hver deres for natur, og i vort dagligsprog er vi alle såvel materialister som idealister. Det hele bliver imidlertid endnu mere indviklet af at idealister også kan vælge at overlade naturbegrebet helt til materialisterne og insistere på at de formelle, ideelle, principielle, spirituelle eller rationelle træk er hævet over det blot naturlige. Disse træk regnes så for over-naturlige eller super-naturlige og i en vis forstand endnu mere væsentlige, grundlæggende og oprindelige end naturens grove og primitive udgave af noget væsentligt, grundlæggende og oprindeligt. Disse træk ved x afviger ikke fra de træk ved x der regnes for natur ved at være tilfældige, unormale, kunstige eller tilføjede, men ved at være mere ophøjede eller i hvert fald af en helt anden orden.

Det sidste bliver særlig vigtigt når vi kommer

til menneskers natur. Der er i vor kultur lange og seje traditioner for at regne det mere materielle eller materialitetsbundne i os (kroppen, legemet, sanserne, instinkterne, drifterne, temperamentet, det førbevidste – det er ikke helt det samme) for natur, og at regne det mere ideelle eller idealitetsrettede (psyken, sjælen, bevidstheden, fornuften, viljen, ånden, jeget, selvet – det er igen ikke helt det samme) for andet og i en vis forstand mere end natur. Disse forskelligheder medfører at vi i det daglige kan gøre os ganske mange forskellige mere eller mindre bevidste og artikulerede forestillinger om, hvad der udgør et menneskes natur, og hvad der ikke gør. Min natur kan vi i hvert fald opfatte som:

- 1) mine nødvendige og uforanderlige træk i modsætning til mine tilfældige og skiftende træk;
- 2) min normale måde at være på i modsætning til min væremåde når jeg er syg, under indflydelse af stoffer eller på anden måde ude af mig selv eller ved siden af mig selv;
- 3) mine nedarvede strukturer i modsætning til dem der skyldes mit fysiske eller sociale miljø, min opdragelse og min selvopdragelse. ('Nature vs. Nurture' som englænderne siger);
- 4) min fysiske og fysiologiske udrustning i modsætning til min psyke, min sjæl, min ånd, min bevidsthed;
- 5) mine drifter, mine instinkter, mit temperament eller mit naturel i modsætning til min vilje, min fornuft, mit selv, mit jeg, mit ego;
- 6) de dybeste lag i min personlige karakter i modsætning til de mere overfladiske og konventionelle;
- 7) min måde at være på når jeg er spontan, fri og allermost mig selv i modsætning til min væremåde, når jeg er affekteret, skaber mig eller er optaget af hvordan jeg tager mig ud i andres øjne (også hvis det skulle være det mest normale).

Det er slående hvordan der her er tale om to principielt forskellige forhold mellem mig og min natur, alt efter om jeg ser kernen i mig som del af min natur eller som hævet over min natur. Man kan som i 6) og 7) se min natur som det oprindelige, uspolerede, frie og ægte i mig og se det som min opgave og det svære i mit liv at fastholde og realisere min natur på en sådan måde, at jeg ikke bliver trukket ind i den unatur, som et misbrug af min fornuft og frie vilje kan medføre, måske under indflydelse af en tvangsmæssig, fremmedgørende eller dekadent civilisation. Man kan imidlertid også som i 3), 4) og 5) se min natur som det mere primitive, mekaniske, dyriske og måske syndige i mig, se mit bedste jeg som ophøjet over denne natur og se det som min opgave og det svære i mit liv at realisere mig selv og det eminent menneskelige i mig ved at rette mig mod det mere ideelle og beherske min natur og i hvert fald undgå, at den behersker mig eller leder mig i fristelse. I begge tilfælde ses min natur som en særskilt kraft i mig der imidlertid ikke er enerådende, men i konkurrence med andre kræfter, der ikke ses som natur, enten fordi de repræsenterer noget kunstlet og unaturligt eller noget frit og mere end naturligt. I første tilfælde bør jeg identificere mig med min natur og holde min tendens til unatur under kontrol, i andet tilfælde bør jeg ikke identificere mig med min natur, men med min evne til at være herre i eget hus og holde min natur under kontrol. I begge tilfælde er der noget paradoksalt ved situationen, idet både min tendens til unatur og min evne til at beherske min natur trods alt i en eller anden forstand må være del af min natur for at kunne gøre det, de gør. Vi tvinges til paradoksale formuleringer som at mennesket af natur har et brudt naturforhold, eller at det er menneskets natur at gå ud over sin natur.

Hvad er så i grunden et menneskes natur? Kan vi på denne brogede baggrund drage nogen som helst konklusioner om hvordan vi gør klogest i at tænke og tale om et menneskes na-

tur eller om menneskenaturen og det menneskeliges natur? Det vil jeg vende tilbage til efter først at have opregnet nogle af de forskellige måder hvorpå vi kan bruge naturbegrebet om den verden, vi lever i.

1c. Om natur forstået som noget vi kan være i

Forestillingen om natur som værensområde er historisk set afledt fra forestillingen om natur som de væsentlige, grundlæggende og oprindelige træk ved noget. Man kommer til forestillingen om natur som værensområde via de filosofiske spørgsmål om alle tings natur eller naturen af alle ting, det hele, Verden, Universet, Altet, Virkeligheden, Totaliteten. Naturen er først verdens natur derefter naturens verden eller naturen som verden. Det er en forståelse af verdens natur vi selvstændiggør og ser som et område eller en kraft i verden, når vi taler om naturen i betemt form ental og måske med stort N. Her gør alle de ambivalenser sig imidlertid gældende som vi allerede har set på.

Naturens verden kan vi opfatte enten som hele verden, som alnaturen eller som bestemte områder eller dimensioner i verden; enten som altgennemtrængende kraft eller som særskilt kraft modstillet andre kræfter. Som hele opfattes naturen som intet mindre end verden som enhed og altomfattende sammenhæng. Hvad som helst der findes, viser hvad verden altså også kan rumme og er udtryk for verdens natur og del af naturen. Det væsentlige, grundlæggende og oprindelige ved verden forstås som den sammenhæng, enhed eller kraft der uvilkårligt forbinder alt, hvad der findes, og alt, hvad der indtræffer. Alt er natur, og naturen er alt. Intet over, intet ved siden af og intet under naturen.

Som del af verden kan naturen opfattes på flere ret forskellige måder. Til den ene side kan naturen forstås som modstillet en særlig menneskes verden og en særligt menneskelig

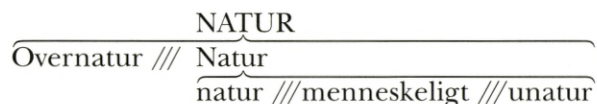
kraft, til den anden side en særlig guddommelig eller på anden måde overnaturlig verden og kraft. Begge disse modstillinger kan imidlertid tænkes på flere forskellige måder.

I vort dagligsprog kan vi i hvert fald skelne mellem 8 principielt forskellige forestillinger om naturen. Vi kan opfatte naturen som:

- a. det af menneskelig virksomhed uberørte i modsætning til kulturen og dens virkninger i videste forstand. Naturen er den oprindelige verden sådan som den var forud for menneskelig indgriben. Naturen er det uden for menneskelig påvirkning. Naturens grænse går hvor sporene af menneskelig virksomhed hører op. Det er et spørgsmål om der findes natur i den forstand i et land som Danmark, og selv på globalt plan er grænsen rykket meget langt ud. Der er landområder der søges holdt uberørte som naturreservater eller nationalparker; men det er klart at det kun sker i kraft af en særlig suveræn form for menneskelig beherskelse og selvbeherskelse;
- b. det vilde i modsætning til det dyrkede. Naturen er den oprindelige verden sådan som den var forud for landbrugsrevolutionerne og især agerbruget. Naturen er det uden for systematisk menneskelig brug. Naturens grænse går hvor regelmæssig udnyttelse hører op. Naturen er ødemarken og urskoven med deres vilde planter og dyr i modsætning til det dyrkede land med dets forædlede og tæmmede planter og dyr. Også de mennesker der ernærer sig som jægere og samlere, er i dette perspektiv blevet regnet for naturfolk og for vilde trods al deres kultur, teknik, kunst, symbolanvendelse og (natur)religion.
- c. det landlege i modsætning til det bymæssige, urbane og civiliserede i mere snæver forstand. Naturen er den oprindelige verden sådan som den var forud for bysamfundenes opståen. Naturen er ude på landet. Naturens grænse går ved bymuren eller mere moderne sagt ved grænsen for bymæssig bebyggelse. Det moderne vesterlandske menneske er i naturen når det kører ud af byen og går væk fra vejen. Naturen er friluftslivets sted, måske især skov og strand, men også mark og eng, sommerhusområder og golfbaner. Naturen er landskabet set med et æstetisk blik. Meget landbrug er for natur at regne i kraft af dets afhængighed af årstidernes og vejrets skiften, dyrenes forplantning og planternes vækst. Livet på landet og livet i storbyen er traditionelt blevet modstillet både som det primitive over for det fremskredne og som det ægte over for det kunstlede; både som det naturbundne over for friheden fra naturtvang, og som den fri natur over for civilisationens tvang;
- d. det grønne i modsætning til det industrielle og syntetiske. Naturen er den oprindelige verden som den var forud for den industrielle revolution. Naturens grænse går inde i byen og inde i husene mellem det levende, organiske og lavteknologiske på den ene side og det højteknologiske på den anden. Haver, parker, – ja, selv pottedplanter og akvariefisk kan ses som natur i modsætning til stenbro, asfalt og plastik. Fornemme kulturprodukter som høvlet træ, tegl, smør, uld, bomuld og silke er i de sidste årtier faldet tilbage som – eller avanceret til – naturprodukter, fordi der er dukket endnu mere menneskeskabte efterligninger op;
- e. miljøet i modsætning til menneskene betragtet som biologiske organismer. Fra livets opståen har en forskel mellem 'indenfor' og 'udenfor' gjort sig gældende. Organismer er adskilt fra deres omverden, men i et stadigt stofskifte med den. Naturens grænse går ved hudoverfladen. Naturen er vor 'Umwelt' med alt hvad den indeholder; den er vort livsgrundlag, jorden, vandet, luften, ilden, de øvrige organismer, vore medmen-

- nesker, måden vi har fået indrettet os på, klimaet incl. indendørsklimaet;
- f. det fysiske i modsætning til det psykiske, beviste eller sociale. Naturen er verden som den er forud for og uafhængigt af menneskers bevidsthed om den. Naturen er det filosofierne kalder den ydre verden. Naturens grænse går ved sindets porte, sådan at alt det kropslige ved os, og måske også det drifts- og følelsesmæssige, hører med til naturen forstået som det naturlovsbestemte og det i rum og tid udstrakte. Naturen er det i verden som kommer med i en naturvidenskabelig beskrivelse af den;
- g. det jordiske, dennesidige, immanente, empiriske eller konkrete i modsætning til det overnaturlige i en eller flere af dets mange skikkelser (det overjordiske, det guddommelige, det himmelske, det hinsidige; det underjordiske, det djævelske, det dæmoniske; det mystiske, det okkulte; det transcendent, det abstrakte, det rationelle eller idéernes verden). I forhold til grænser af denne type kan alt menneskeligt som empirisk regnes til naturen. Der kan dog også tænkes et delvist sammenfald mellem denne grænse og naturens grænse i det menneskelige. Det kan være i kraft af at vor psyke, sjæl eller fornuft har en særlig forbindelse til noget overnaturligt, at denne del af os adskiller sig fra naturdelen. I vor kultur er der mange og lange traditioner for at det særligt centrale og menneskelige i os ikke er af denne verden, men hører andetsteds hjemme.

Hvor ligger så den natur mennesker har en eller anden plads i? Måske kan nedenstående lille optegning af den kortskitse vi alle har i baghovedet, hjælpe til at vise vej:

‘NATUR’ er naturbegrebet brugt som overgribende i forhold til alle modsætninger. Der er vi altid allerede. ‘Natur’ er naturbegrebet brugt som modsætningsbegreb til en eller anden udgave af det overnaturlige, men som overbegreb i forhold til alle modsætninger i det dennesidige, g). Der er vi i hvert fald så længe vi lever. Så er der også ‘natur’, nemlig naturbegrebet brugt som modsætning til et eller andet særligt menneskeligt, a)-f). Den natur kan vi være enten uden for eller ude i, og der kan være mere eller mindre langt derud, a)-d), eller vi kan være uhjælpeligt adskilt fra den, men dog indlejret i den, e) eller f), alt efter hvad af os vi regner for særlig menneskeligt. Når vi er uden for naturen, kan det være fordi det er der, vi hører til; men det kan også være fordi vi er gået galt og har bevæget os ud i unatur, hvor vi ikke hører til, c). Alle disse måder at drage naturens grænser på indgår på én gang i en mærkelig syntese i vort dagligdags naturbegreb. Strengt taget skulle det måske ikke kunne lade sig gøre; men det kan det altså.

2. Absolut naturalisme

Hvad er så i grunden natur? Ja, i en vis forstand er natur selvfølgelig det som kompetente sprogbrugere uden videre er enige om at forstå ved ordet ‘natur’; men som jeg har prøvet at vise, er det en ganske blandet landhandel. Det siger således ikke sig selv hvad der er menneskers natur og plads i naturen, eller rettere sagt, det siger sig selv på så mange forskellige og til dels uforenelige måder at det alligevel ikke siger sig selv. Det kan der ikke ændres på. Det må vi tage til efterretning. Sådan er det sprog vi har til at tænke og tale om os selv og den verden, vi lever i. Netop på den baggrund finder jeg det imidlertid vigtigt at fastholde at naturbegrebet muliggør en bestemt naturforståelse, som er konsistent, som ikke er relativ, som altid er relevant, og som kan forklare, hvorfor så meget forskelligt

bliver kaldt natur af så mange forskellige grunde.

Jeg tager udgangspunkt i det jeg har kaldt naturbegrebets overgribende natur, og i den altid foreliggende mulighed af at bruge naturbegrebet til at anlægge et helhedsperspektiv på det x hvis natur vi taler om. Nu som før har natur med det væsentlige, grundlæggende og oprindelige ved x at gøre. Som vi har set, er der mange forskellige særskilte træk ved x der kan fremtræde som, og faktisk også være, de i bestemte henseender væsentlige, grundlæggende og oprindelige træk ved x, som derfor i den givne kontekst med rette kan regnes for xs natur. Uanset konteksten kan helheden og sammenhængen i alle træk ved x imidlertid i en uafviseligt relevant forstand siges at være det i enhver henseende væsentlige, grundlæggende og oprindelige ved x, og derfor ikke til at komme uden om som xs natur. Den omfatter alle de særskilte træk som i forskellige henseender kan siges at være væsentlige, grundlæggende og oprindelige, men også alle de mere eller mindre ubemærkede træk som gør deres forskel for xs måde at være på, derved at det ikke er til at sige, hvordan det hele ville være, hvis de var anderledes. Der er ingen træk ved x der er så tilfældige, unormale, tilføjede, kunstige, kunstlede eller ophøjede, at de ikke har deres muligvis afgørende plads i samspillet med de øvrige træk. Uanset hvornår og hvordan de er blevet træk ved x, foreligger de her og nu som medbestemmende, og måske afgørende for hvad der videre måtte komme. Nu som før er xs natur det tautologe svar på hvad det er, der forklarer xs opførsel. Som vi har set, kan det alt efter konteksten være mange forskellige faktorer der står frem som de bestemmende og derfor kaldes natur; men i en ligefrem forstand er det altid helheden af faktorer der i sidste instans er forklarende, og ikke kun et eller andet sæt af udslagsgivende faktor, som slet ikke ville have gjort det udslag, hvis andre faktorer havde været anderledes.

Et menneskes natur er sådan forstået intet mindre end alt hvad der er at vide om det pågældende menneske, og menneskenaturen er intet mindre end alt hvad der er at vide om menneskene. Et menneskes eller menneskenes træk kan opdeles på utallige måder; men der vil altid være noget ideologisk ved at betragte en bestemt gruppering af træk som tilhørende dette menneskes eller menneskenes natur i modsætning til de øvrige. De materielle eller materialitetsbundne træk er f.eks. hverken mere eller mindre natur end de ideelle og idealitetsbundne. Man overser den ligefremme forstand hvori det der ikke regnes for natur, udmærket kan regnes for natur, både fordi det selv har sin natur, og fordi det uvægerligt gør sig gældende helt på linie med det, der regnes for natur.

Tilsvarende mener jeg også at der er et ideologisk element i enhver opdeling af verden i en naturdel og en eller flere dele som regnes for andet og mere eller mindre end natur. Naturen kan vi opfatte som det af os uberørte; men alt det vi har berørt, er også natur, og det er berøringen og den berørende sådan set også. Naturen kan vi opfatte som det vilde og udyrkede; men det vi tæmmer og dyrker, er jo netop også natur, og de processer vi gør det med ligeså. Det urbane, syntetiske, indre, bevidste, guddommelige, okkulte eller abstrakte kan af hver sin grund regnes for naturens modsætning, men har dog alltsammen sin natur og er hverken mere unaturligt eller overnaturligt end at det kun optræder i samspil med det, der regnes for natur. Der er ingen religioner der har fuldstændigt transcendent og for mennesker aldeles ligegyldige guder.

Jeg ønsker ikke at føre mig frem som sprogrenser. Folk må for min skyld bruge naturbegrebet til at markere alle de grænser de nu gør, og nye med. Jeg ved godt hvad naturvidenskab, naturmedicin, naturmaleri, naturmaling, naturlove, naturtvang, naturbeherskelse, naturfredning, naturgenopretning, naturpleje,

naturtalent og naturgas er for noget, og jeg bruger selv uden videre sådanne udtryk. Ikke desto mindre mener jeg altså at der er en vigtig filosofisk indsigt i, at naturbegrebet kan bruges som korrektiv til alle de forskelligartede og modsatrettede delperspektiver, der ligger under sådanne anvendelser af begrebet. Jeg ønsker at fremhæve at naturen altid med rette og med udbytte kan opfattes som det, der er på begge sider af enhver tænkelig grænse, og at naturen er det eneste, der har enhedskarakter i kraft af sin grænseløshed, ikke sin afgrænsethed. Denne tanke har sin gyldighed helt uafhængigt af de mange nye hybridformer mellem kultur og natur der for tiden tages til indtægt for at skellet mellem natur og kultur er under udjævning. Den har intet med en romantisk længsel efter enhed med naturen at gøre, men udtrykker en erkendelse af at enhed uvægerligt gør sig gældende, uanset hvor spaltet og fragmenteret det hele tager sig ud for os. Natursammenhængen og kun natursammenhængen er ubetinget absolut.

Man kan kalde denne naturforståelse for en absolut naturalisme. Det er en ontologisk anti-dualisme som ikke sætter en reduktiv monisme, men en endeløst fintmasket, pluralistisk naturalisme i stedet. Den anlægger en synsvinkel på alle tænkelige synsvinkler som på en måde har kunnet anlægges, så længe der har været filosofisk tænkning til, og som der findes tilløb til og udgaver af i mange kulturer og i mange epoker. (Ud over Dewey ville jeg kunne påberåbe mig Heraklit, Aristoteles, Spinoza og Wittgenstein hvis der skulle blive brug for det.) Den er ikke mere eksotisk end at den er i overensstemmelse med stærke tendenser i nutiden; men den er heller ikke mere triviel end at den er i modstrid med stærke tendenser i nutiden. Med sin radikale betoning af naturens grænseløshed har den selv intellektuelle fronter til alle sider, både mod al anti-naturalisme, mod al reduktiv naturalisme (dvs. størstedelen af det i øvrigt meget forskelligartede der traditionelt

er blevet kaldt naturalisme) samt mod al tænkning der drager naturens grænse ved at gøre sig et billede af naturen som enten objekt, subjekt, mekanisme, organisme, hierarki, struktur, system, råstof, modstander, modspiller, partner, overmagt, guddom eller hvad det ellers måtte være.

3. Humaniora som naturvidenskab

Det ligger i denne naturforståelse at alt hvad der er at vide om det menneskelige, hører med til det menneskeliges natur, og at det menneskelige indgår i naturen i kraft af sine forskelle og ligheder til alt andet. Det menneskelige er hverken mere eller mindre end sin natur, og det menneskelige ligger ikke på nogen måde eller i nogen henseende over eller ved siden af naturen. Al viden om det menneskelige er viden om naturen og viden i naturen. Det rummer en opfordring til at være åben over for at tænke 'NATUR' der hvor vi plejer at tænke 'Natur' eller 'natur' og altså også at tænke 'NATURvidenskab' der hvor vi plejer at tænke 'Naturvidenskab' eller 'naturvidenskab', og således forstå al videnskab, også humaniora og samfundsvidenskab, som naturvidenskab.

For humanister er det en opfordring til at give afkald på den defensive isolationisme og protektionisme som har spillet så stor en rolle i humanioras selvopfattelse. Stillet over for stadig positivistiske forsøg på at underlægge studiet af det menneskelige en reduktiv ontologi med tilhørende restriktiv videnskabelig metodologi har man i en i og for sig forståelig reaktion forskanset sig bag en forestilling om humanioras genstandsområde som skarpt afgrænset fra sit naturgrundlag og som principielt utilgængeligt for en naturvidenskabelig betragtning. Ifølge en standardopfattelse indskrænker naturvidenskabens genstandsområde sig således til partikler og kræfter i deres rent kausale sammenhænge hvor humanioras genstandsområde er tænkende personer og de-

res værdiorienterede handlinger i symbolske, sociale og historiske sammenhænge. Naturvidenskaben beskæftiger sig med objekters objektive forhold til andre objekter hvor humaniora beskæftiger sig med subjekters subjektive forhold til andre subjekter. Naturvidenskaben søger det universelle og lovmæssige – det der sker hver gang, hvor humaniora søger det unikke og historisk enestående – det der kun sker denne ene gang. Naturvidenskabens metoder er kvantitative og eksperimentelle hvor humanioras er kvalitative og indfølelse. Naturvidenskab sigter mod at forklare ud fra en instrumentel, teknisk og beherskende erkendelsesinteresse hvor humaniora sigter mod at forstå ud fra en kommunikativ erkendelsesinteresse.

Alle disse modstillinger gør imidlertid forskellene større og mere gensidigt eksklusive end de er. Man overser både det menneskeliges totale naturlighed og naturens delvise menneskelighed. Alle subjekter er objekter, og nogle objekter er subjekter. At være subjekt er en måde at være objekt på snarere end en måde ikke at være objekt på. Kultur er måder at være natur på snarere end måder ikke at være natur på. Kulturen er for en provins i naturen at regne, ikke et autonomt naborige. Al viden om mennesker og deres kultur er viden om noget i naturen som er i ubrudt kontinuitet med resten af naturen. Alle de metoder naturvidenskaberne måtte betjene sig af har derfor deres plads i forståelsen af det kulturelle i naturen. Dog ikke som reduktionister tror, til afløsning af, men sammen med de metoder de humanistiske videnskaber har udviklet. Der er slet ingen grund til at modstille det universelle og det unikke, det lovmæssige og det historiske, det kvantitative og det kvalitative, forklaring og forståelse, eksperiment og indfølelse for derefter at tvinge sig selv til at vælge mellem dem og nøjes med den ene side. Jeg tror at alle videnskaber må have elementer fra begge sider.

Humanister har således ikke patent på at ud-

tale sig om det kulturelle i naturen. Vi har grund til åbent at interessere os for hvad naturvidenskaberne har at sige om universet og de forskellige slags objekters beskaffenhed, og vi bør være optaget af om vore egne resultater er forenelige med naturvidenskabernes. Enhver naturvidenskabelig udforskning af de objekter som også er subjekter, bør hilses velkommen og ikke mødes med forskrækkelse og fornærmelse. Det gælder f.eks. molekylærbiologisk forskning i det menneskelige genom, hjerneforskning, cognitive science og socialbiologi. Alle resultater må imidlertid underkastes sædvanlig grundig og alsidig videnskabelig granskning med hensyn til om de giver et retvisende billede af deres genstand, og her er mange af de naturvidenskabeligt inspirerede forsøg på at forklare psykiske, sociale og kulturelle fænomener hidtil kommet til kort. Ikke fordi de er illegitime overskridelser af en eller anden ontologisk grænse, og ikke fordi de ikke rummer den sandhed, de nu rummer; men fordi de ofte fremstilles med en ganske uvidenskabelig mangel på respekt for kompleksiteten af det, som de udtaler sig om, og alt for hurtigt drager vidtgående slutninger om, hvad fremtidig forskning nok vil kunne vise. Kortlægningen af det menneskelige genom er givetvis et resultat af stor betydning også for kulturforskningen; men der går ingen direkte og simple veje herfra til forståelsen af ret meget i et menneskes eller menneskenes liv hvad ædruelige molekylærbiologer da også har været blandt de første til at understrege.

Omvendt har naturvidenskabsfolk heller ikke patent på at udtale sig om naturen. De har grund til at interessere sig for hvad humaniora har at sige om naturens mere menneskelige områder. En almen naturlære må give plads til det faktum at nogle objekter er subjekter, og at noget af det liv der leves, er kulturliv. Videnskaben om naturen kan ikke være fuldstændig bare i omrids, hvis den ikke er anlagt på at kunne gøre rede for det, der ubetvivleligt forelig-

ger som kultur i naturen, herunder naturvidenskaben selv. Ligesom humanister kan have en problematisk tendens til at se kulturen som hævet over naturen, kan naturvidenskabsfolk have en problematisk tendens til at se naturvidenskaben som hævet over kulturen. Det er som om man mener, at naturvidenskaben formidler selve sit objekt og ikke blot en mere eller mindre god beskrivelse eller model af det – et resultat af et videnskabeligt arbejde, der aldeles ubetvivleligt er en menneskelig, kulturel og normativ aktivitet. Kun som sådan og med

stadig risiko for at være vildledende kan videnskabeligt arbejde være vejledende for den øvrige kultur. At det er kulturelt og normativt indebærer på ingen måde, at det blot er et udtryk for subjektive følelser og tilfældig forgodtbefindende. Al videnskab er ude i det moralske ærinde så vidt muligt at undgå bedrag, selvbedrag og anden konstaterbar ideologi.

Det gælder også filosofiske forsøg på at udlægge menneskelighedens ontologi set i et fugleperspektiv anlagt fra et kulturelt sted i naturen.